

f

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ گرایش ایران اسلامی
بررسی نقش وزارت دربار در تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی دوران
پهلوی (57- 1304 ه.ش)

استادان راهنما :

دکتر مرتضی دهقان نژاد

دکتر مرتضی نورائی

استاد مشاور:

دکتر لقمان دهقان نیری

پژوهشگر:

امیر آغایلی

شهریور ماه 1390

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ی تاریخ ایران اسلامی آقای امیر آغایی
تحت عنوان

بررسی نقش وزارت دربار در تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی فرهنگی

دوران پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۰۴)

در تاریخ ۱۳۹۰/۶/۳۰ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه بسیار خوب به تصویب نهایی رسید.

امضا

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر مرتضی دهقان نژاد با مرتبه ی علمی دانشیار

امضا

۲- استاد راهنمای پایان نامه دکتر مرتضی نورانی با مرتبه ی علمی دانشیار

امضا

۳- استاد مشاور پایان نامه دکتر لقمان دهقان نیری با مرتبه ی علمی دانشیار

امضا

۳- استاد داور داخل گروه فریدون اللهیاری با مرتبه ی علمی دانشیار

امضا

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر حسین مسعودنیا با مرتبه ی علمی استادیار

امضای مدیر گروه

دکتر دهقان نژاد

تقدم به

پدر و مادر همه با هم

و خانواده همه با هم

چکیده

وزارت دربار در دوره ی پهلوی (۱۳۰۴-۵۷ ه.ش) فراز و نشیب های مختلفی را طی می کند. در دوران رضا شاه و از آغاز سلطنت وی تا سال ۱۳۱۲ (سال برکناری تیمورتاش) دربار در چارچوب وظایف متعارف و گاه نامتعارف و در راستای اراده ی شاه نقش فعال دارد. اما پس از این تاریخ وزارت دربار اهمیت خود را از دست می دهد و از ۱۳۱۸ تا ۱۳۲۰ ه.ش یعنی سال استعفای اجباری رضا شاه از سلطنت دربار نقش کمرنگ و بی اهمیت دارد. اما پس از سال ۱۳۲۰ ه.ش و اشغال ایران و به پادشاهی رسیدن محمدرضا، نقش وزارت دربار پررنگ تر می شود. دربار به انحاء مختلف با متزلزل ساختن نخست وزیران مستقل و کابینه های آنان تلاش می کند تا به سهم بیشتری از قدرت دست یابد. در خلال سالهای ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷ ه.ش (با نادیده انگاشتن بحرانهای سالهای ۱۳۳۹-۱۳۴۲) دربار و در رأس آن وزارت دربار به بازویی در راستای اجرای اهداف شاه تبدیل می شود.

وزارت دربار در شئون اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی - مالی کشور نیز تأثیرگذار است. عضویت برخی از وزیران دربار در هیأت امنای دانشگاه ها ، تأثیرگذاری بر جریان تبلیغات نظام از عناصر تأثیرگذار بر فضای اجتماعی فرهنگی کشور می باشد.

همچنین تأثیرگذاری بر مناقصه ها و مزایده ها ، دخالت در برخی از پروژه های عمرانی و زیربنایی ، روابط رسمی و غیر رسمی با برخی از ارگان های مالی - اقتصادی از عواملی هستند که نشان دهنده ی تأثیرگذاری وزارت دربار بر حوزه ی اقتصادی - مالی این مرز و بوم می باشد.

این پژوهش در پی ایضاح نقش وزارت دربار در چگونگی رخ نمودن وقایع و تأثیر و تأثرات این وقایع بر تحولات کشور می باشد.

کلید واژه ها :

پهلوی، سیاست، حاکمیت ، وزارت دربار، سلطنت

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول : کلیات
۱-۱-۱.....	تبیین مسئله ی پژوهشی و اهمیت آن
۲-۱-۲.....	اهداف
۳-۱-۳.....	کلید واژه ها
۴-۱-۴.....	فرضیات و پرسش ها
۵-۱-۵.....	پیشینه ی تحقیق
۶-۱-۶.....	روش تحقیق
۷-۱-۷.....	شناخت و بررسی منابع
	فصل دوم : فصل مقدماتی
۷-۱-۲.....	تعریف
۸-۱-۲.....	شرح وظایف
۸-۱-۲-۱.....	وظایف متعارف و عادی
۱۰-۱-۲-۲.....	وظایف نامتعارف
۱۱-۱-۲-۳.....	اهمیت نقش و جایگاه وزارت دربار
۱۱-۱-۳-۱.....	خصوصیات و مختصات نقش و جایگاه وزارت دربار
۱۲-۱-۳-۲.....	رفت و آمد شغلی میان نخست وزیری و وزارت دربار
۱۲-۱-۳-۳.....	منطق تحولات قدرت وزیران دربار
۱۲-۱-۳-۳-۲.....	شرایط تاریخی

عنوان	صفحه
۴-۲- وزارت دربار در گذر تاریخ.....	۱۳
۱-۴-۲- وزارت دربار اعظم.....	۱۴
۵-۲- بیوتات سلطنتی.....	۱۵
۶-۲- تشکیلات سازمانی وزارت دربار.....	۱۸
۱-۶-۲- دفتر ویژه سلطنتی.....	۱۸
۲-۶-۲- سازمان بازرسی شاهنشاهی.....	۱۸
۳-۶-۲- بنیاد پهلوی.....	۱۹
۷-۲- زندگینامه ی وزیران دربار.....	۲۱
۱-۷-۲- عبدالحسین تیمورتاش	۲۱
۲-۷-۲- حسین سمیعی	۲۵
۳-۷-۲- محمود جم	۲۶
۴-۷-۲- محمد علی فرزین	۲۸
۵-۷-۲- محمد علی فروغی	۲۹
۶-۷-۲- حسین علاء	۳۱
۷-۷-۲- ابراهیم حکیمی	۳۳
۸-۷-۲- عبدالحسین هژیر	۳۵
۹-۷-۲- حسین قدس نخعی	۳۶
۱۰-۷-۲- علی قلی اردلان	۳۶
۱۱-۷-۲- ابوالقاسم امینی.....	۳۷
۱۲-۷-۲- منوچهر اقبال	۳۸

۲-۷-۱۳- اسدالله علم ۴۰

فصل سوم : نقش سیاسی وزارت دربار در دوران پهلوی

۳-۱- وظایف سیاسی وزارت دربار در حوزه ی داخل کشور ۴۴

۳-۱-۱- وزیر دربار و شاه ۴۴

۳-۱-۲- رابطه ی سیاسی میان شاه ، وزیر دربار و نخست وزیر ۴۷

۳-۱-۳- وزارت دربار، شاه، گروههای فشار و دیگر نخبگان سیاسی ۵۰

۳-۱-۴- وزیر دربار و دخالت در انتخابات ۵۳

۳-۱-۵- نقش وزیر دربار در انتصابات ۵۴

۳-۱-۶- باند و باند بازی ۵۶

۳-۲- وزیر دربار و روابط خارجی ۶۱

۳-۲-۱- وزیر دربار و روابط با مقامات ارشد و رؤسای کشور های خارج ۶۲

۳-۲-۲- روابط وزرای دربار با سفرای کشور های خارجی ۶۴

۳-۲-۳- دیگر کنش ها و فعالیت های وزرای دربار در حیطه روابط خارجی ۶۷

فصل چهارم : اقتصاد سیاسی وزارت دربار و مسائل مالی خاندان سلطنتی

۴-۱- وزارت دربار و مسائل زیربنایی اقتصادی و انجام پروژه های اقتصادی -عمرانی ۷۲

۴-۱-۱- وزیر دربار و مسئله ی نفت و انرژی ۷۲

۴-۱-۲- اصلاحات ارضی ۷۶

۴-۱-۳- وزارت دربار و پروژه های عمرانی - مالی -اقتصادی ۷۷

۴-۱-۴- مسائل مالی جشن ها و وزارت دربار ۷۹

۴-۲- وزارت دربار و مؤسسه های مالی ۸۱

۳-۴- مسائل مالی مربوط به خاندان سلطنتی.....	۸۴
۱-۳-۴- مسافرت ها.....	۸۴
۲-۳-۴- روابط نامشروع.....	۸۵
۳-۳-۴- مشروبات الکلی و قمار.....	۸۶
۴-۳-۴- کاخ ها.....	۸۶
۵-۳-۴- جواهرات.....	۸۷

فصل پنجم: اقدامات فرهنگی وزارت دربار

۱-۵- اقدامات فرهنگی وزرای دربار پیش از علم.....	۸۹
۲-۵- اقدامات فرهنگی دوران وزارت دربار علم.....	۹۲
۱-۲-۵- ۱- باند فرهنگی وزیر دربار علم.....	۹۲
۱-۱-۲-۵- پرویزی.....	۹۲
۲-۱-۲-۵- توللی.....	۹۳
۳-۱-۲-۵- هرمز قریب.....	۹۳
۴-۱-۲-۵- هوشنگ نهاوندی.....	۹۴
۵-۱-۲-۵- پرویز ناتل خانلری.....	۹۴
۶-۱-۲-۵- امیر متقی.....	۹۵
۳-۵- برگزاری جشن ها.....	۹۶
۱-۳-۵- نقش علم در برگزاری جشن تاجگذاری شاه و فرح.....	۹۶
۲-۳-۵- اهداف رژیم از برگزاری جشن های ۲۵۰۰ ساله.....	۹۷

صفحه	عنوان
۹۹.....	۳-۳-۵- انتقاد به جشن ها.....
۱۰۰.....	۴-۳-۵- نقش قاطع علم در برگزاری جشن های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی.....
۱۰۳.....	۵-۳-۵- نقش علم در برگزاری جشن های پنجاهمین سال شاهنشاهی پهلوی.....
۱۰۴.....	۴-۵- اقدامات فرهنگی - تبلیغی علم در دفاع از شاه و رژیم پهلوی.....
۱۰۶.....	۵-۵- نقش علم در تغییر تاریخ مجعول شاهنشاهی.....
۱۰۷.....	پیوست ها .....
۱۲۲.....	نتیجه گیری.....
۱۲۵.....	منابع و مأخذ .....

فصل اول

کلیات

1-1- تبیین مسئله ی پژوهش و اهمیت آن

شکل نوین حکومت در ایران پس از مشروطه، یعنی حکومت پهلوی (اعم از اول و دوم) مهمترین عامل تأثیرگذار و شکل دهنده ی تحولات ایران عصر پهلوی ۱۳۵۷-۱۳۰۴ش / ۱۹۷۸-۱۹۲۵م می باشد. در رأس این نظام شاه قرار داشت که دارای اهرم ها و بازوهای برای اجرای منویات و اهداف خویش بود. از طرفی با دیدگاهی مبتنی بر شناخت اجزا به عنوان درجه ای برای شناخت کلیت ماهیت این نظام، می توان از شناخت و بررسی برخی از اجزای این نظام همچون دربار، برای شناخت نظام نوین پهلوی بهره برد.

دربار در دوره ی مورد بحث ۵۷-۱۳۰۴ش / ۷۸-۱۹۲۵م فراز و نشیب های مختلفی را طی می کند. در دوران رضا شاه و از آغاز سلطنت وی تا سال ۱۳۱۲ه.ش (سال برکناری تیمور تاش) دربار در چارچوب وظایف متعارف و گاه نامتعارف و در راستای اراده ی شاه نقش فعال دارد.

اما پس از این تاریخ وزارت دربار اهمیت خود را از دست می دهد و از ۱۳۱۸ ش / ۱۹۳۹م تا ۱۳۲۰ش / ۱۹۴۱م یعنی سال استعفای اجباری رضاشاه از سلطنت دربار نقش کمرنگ و بی اهمیت دارد. اما پس از سال ۱۳۲۰ و اشغال ایران و به پادشاهی رسیدن محمدرضا، نقش وزارت دربار پررنگ تر می شود. از سال ۱۳۲۰ تا سال ۱۳۲۸ (پس از سوء قصد نافرجام به شاه و سرکوب حزب توده، هردو در سال ۱۳۲۷ش / ۱۹۴۸م و تشکیل مجلس مؤسسان و افزایش اختیارات شاه، وی تا حدودی به موضع قدرت فائقه نزدیک می شود).

دربار با کمک دسته بندی های سیاسی، تلاش برای جلب نظر رهبران فراکسیون های عمده ی مجلس، به کارگیری ارادل و اوباش، شایعه پراکنی، چانه زنی های سیاسی با سفارتخانه های آمریکا، انگلیس و شوروی و سعی

در متزلزل ساختن نخست وزیران مستقل و کابینه های آنان قصد دارد به سهم بیشتری از قدرت دست یابد و تا سال ۱۳۲۹ش/ ۱۹۵۰م تا حدی به این هدف نائل می شود. بدین ترتیب دربار آنچه تا آنجا تأثیرگذار می گردد که به زعم برخی دربار به همراه نظم بوروکراتیک و ارتش به رکن سوم حکومت پهلوی بدل می گردد. البته ویژگی های قانونی-نظامنامه ای مجلس، ویژگی ها و شیوه رفتار نمایندگان مجلس و بافت هیئت دولت ها نیز بر دستیابی دربار به اهدافش مدد رسان بود. با عبور از برهه ی زمانی پرتلاطم ۱۳۲۹ش/ ۱۹۵۰م تا ۱۳۳۲ش/ ۱۹۵۳م (سال کودتای ۲۸ مرداد) به دوران ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷ه.ش، دورانی پیش روست که دیگر شاه قدرت خود را تثبیت می کند. در این دوران (با نادیده انگاشتن بحران های ۱۳۴۲- ۱۳۳۹ش/ ۱۹۶۳-۱۹۶۰م اثری از قدرت متکثر در میان مجلس و شخصیت های مستقل و وزین سیاسی و ... نیست و شاه دارنده ی قدرت مطلق و یکپارچه است.

بنابراین در این دوره دربار و در راس آن وزارت دربار به بازویی در راستای اجرای اهداف شاه تبدیل می شود. البته وزارت دربار در شئون اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی- مالی کشور تأثیرگذار است. عضویت برخی از وزیران دربار در هیأت امنای بسیاری از دانشگاه ها و باند بازی های حاکم بر این عرصه؛ تأثیرگذاری بر جریان تبلیغات و پروپاگاندا نظام با ترویج کتب، مقالات، تولید فیلم و... برگزاری فستیوال ها و جشن ها از عناصر تأثیرگذار بر فضای اجتماعی فرهنگی کشور می باشد.

همچنین تأثیرگذاری بر مناقصه ها و مزایده ها، دخالت در برخی از پروژه های عمرانی و زیربنایی در برخی نقاط کشور، عضویت و روابط رسمی و غیر رسمی برخی از وزرای دربار با برخی ارگان های مالی-اقتصادی همچون بنیاد پهلوی، اداره املاک و مستغلات پهلوی، آستان قدس رضوی، بانک عمران و... عواملی هستند که نشان دهنده ی تأثیرگذاری این منصب (یعنی وزارت دربار) بر حوزه ی اقتصادی- مالی این مرز و بوم در مقطع مورد نظر می باشد.

1-2- اهداف

هدف اصلی

شناخت ماهیت و نقش دربار به عنوان یکی از مهمترین اجزای ساختار استبداد نوین نفتی پهلوی.

اهداف فرعی

- روشن ساختن نحوه ی سازماندهی نیروهای دربار و عملکرد آنها.

- تشخیص تأثیر در نقش دربار در شکل گیری تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی این دوره ۱۳۵۷-۱۳۰۴ش/

۱۹۷۸-۱۹۲۵م

- آشنایی با چگونگی تحولات دربار و نقش این تحولات در عرصه های مختلف این دوره ۱۳۵۷-
۱۳۰۴ش/۱۹۷۸-۱۹۲۵م

- تأثیر شخص وزیر دربار در عملکرد و میزان تأثیرگذاری دربار.

1-3- کلید واژه ها

- **پهلوی (Pahlavi)**: سلسله ای که مقدماتش با کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ هـ.ش توسط رضاخان آغاز و با تغییر قانون اساسی در مجلس مؤسسان در سال ۱۳۰۴ ش / ۱۹۲۵م رسماً تشکیل شد. این سلسله با پادشاهی رضاشاه و فرزندش محمد رضا شاه تابهن ۱۳۵۷ هـ.ش به طول انجامید (مدنی، بی تا): ۲۵۴).

- **سیاست (Politics)**: شاخه ای از علوم انسانی است که به چگونگی تولید، نگهداری و توزیع قدرت سیاسی می پردازد. (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۳۷).

- **حاکمیت (Sovereignty)**: حق انحصاری دولت بر نظارت بر یک قلمروی ارضی است (گیدنز، ۱۳۸۴: ۸۱۱).

- **وزارت دربار (Court Ministry)**: دستیاری است که دستورهای او (شاه) را ابلاغ و تا اندازه ای اجرای آنها را نظارت کند. با مقامهای خارجی در تماس باشد بتواند کارهایی که شاه به او ارجاع می کند با قاطعیت به انجام برساند. شاه مرد دلخواه خود را برای چنین شغل حساسی میابد. (علم، ۱۳۷۲: ۸ و ۹).

- **سلطنت یا پادشاهی (Monarchy)**: شکلی از نظام حکومت که در آن رئیس کشور عنوان پادشاه یا ملکه (یا معادل های آنها، مثلاً قیصر، تزار، خاقان، شاهنشاه) دارد. این عنوان معنای خاص نمادی دارد (اشوری، ۱۳۶۶: ۲۰۱).

1-4- فرضیات و پرسش ها

پرسش ها

- روابط و نیروهای غیررسمی دربار و وزارت آن چگونه بود؟

- آرایش (چارت سازمانی) رسمی دربار به چه شکل بود؟

- دربار پهلوی به عنوان شاخه ای از نظام اجرایی حاکمیت پهلوی چه تأثیری در تحولات این دوره داشت؟

- تحولات دربار و منطق این تحولات چگونه بود؟

- خصوصیات وزیر دربار در عملکرد و تأثیر و تأثرات دربار در عرصه های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی این دوره (۱۳۵۷- ۱۳۰۴) چه نقشی داشت؟

فرضیات

- عموماً اشخاص یا سازمان ها یا نهادهایی را که به نوعی با وزیر یا مقامات ارشد دربار دارای روابط غیررسمی (روابط خارج از ضوابط تعریف شده ی سازمان همانند رابطه دوستی) هستند را می توان نیروهای غیررسمی سازمان دربار محسوب کرد.

- این گونه می نماید که دربار پهلوی و وزارت دربار در مقاطعی اهرمی برای کسب قدرت مطلق برای شاه و در مقاطعی تنها آلت افعال و نیت اوست.

- به نظر می رسد که دربار، عموماً متعاقب تحولات سیاسی روز و تأثیر این تحولات بر رأس هرم نظام پهلوی یعنی شاه، متأثر می شود.

- گویا توانایی و وزن سیاسی وزاری دربار در دامنه ی نفوذ و عملکرد دربار مؤثر است.

- به نظر میرسد که ویژگی های وزیر دربار بر عملکرد دربار در عرصه های اجتماعی اقتصادی و سیاسی این دوره تأثیر گذار است.

5-1- پیشینه ی تحقیق

تاکنون هیچ تحقیق و پژوهشی با محوریت موضوع وزارت دربار صورت نگرفته است (یا حداقل نگارنده با چنین پژوهشی مواجه نشده است). البته چند پژوهش که با محوریت اشخاصی که به مدت طولانی در مصدر امور وزارت دربار بوده اند، صورت گرفته که در امتداد خط سیر زندگانی سیاسی این افراد به پست وزارت دربار نیز پرداخته اند.

به عنوان نمونه ای از کتبی با این مشخصات می توان از کتاب «مردی برای تمال فصول - اسدالله علم» نام برد که به همت آقای «مظفر شاهی» به نگارش درآمده است. فقر منابع در این زمینه به گونه ای است که یافتن اسامی تمامی وزرای دربار در دوره ی پهلوی و مدت زمامداری هر کدام از این وزرا مشکلی جدی و کاری بس دشوار می باشد.

1-6- روش تحقیق و مراحل آن

این تحقیق به روش توصیفی و تحلیلی و بر اساس منابع کتابخانه ای و آرشیوی می باشد.

1-7- شناخت و بررسی منابع

امیر اسدالله علم (1380)، یادداشت های علم.

این کتاب حاوی یادداشت های علم در خلال سالهای ۱۳۴۷ ش/ ۱۹۶۸ م تا ۱۳۵۶ ش/ ۱۹۷۷ م می باشد که در واقع قسمت اعظم سالهای تصدی وی در وزارت دربار را در بر می گیرد.

این کتاب که توسط مقتدرترین وزیر دربار دوران محمدرضا شاه نوشته شده است (در واقع یادداشت برداری شده است) مهم ترین منبع این پژوهش می باشد چرا که علم از تمامی شئون زندگی سیاسی و حتی خصوصی خود در این کتاب سخن گفته است و در تمامی بخش های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و حتی تحلیل ماهیت دربار این منبع مورد استفاده قرار گرفته است.

این کتاب مورد استفاده ی غالب پژوهشگرانی که در حدود این موضوع به پژوهش پرداخته اند قرار گرفته و بیشتر مطالب این کتاب توسط منابع دیگر قابل سنجش و بررسی است. مثلاً در صفحات ۲۴ و ۲۵ کتاب « من و خاندان پهلوی » مطالبی مطرح می شود مبنی بر اینکه علم علیرغم اختلاف منش و گاهها تضاد منافع با فرح، به خاطر شاه به او احترام می گذارد و او خدمتگزاری صادق نسبت به شاه توصیف می شود که در یادداشت های علم بارها به مطالبی با مضمون مشابه اشاره می شود.

مسعود بهنود (1369): از سید ضیا تا بختیار.

بررسی عملکرد افرادی که با گذر زمان برخی از آنان متصدی وزارت دربار شدند و نیز بررسی وقایع و تحولاتی که برنظام پهلوی و دربار به عنوان جزئی از آن، تأثیرگذار بودند، علت اهمیت این کتاب برای این پژوهش می باشد. هر چند که متأسفانه در این کتاب، نویسنده هیچ گاه از ارجاع نویسی استفاده نکرده و این امر به میزان اعتبار این کتاب لطمه زده است.

همچنین این کتاب از جو و اتمسفر حاکم بر فضای سیاسی کشور در آن سالها (دهه ی ۶۰) متأثر بوده و علیرغم اذعان نویسنده در مقدمه بر این آفت دامنگیر، اما باز خود بدان دچار گشته است. مثلاً در انتهای یکی از فصول کتاب، شعری از فروغ فرخزاد را روایت آمدن امام خمینی (ره) و ظهور مجدد ایشان در فضای سیاسی کشور پس از تبعید و بازگشت به وطن را، تعبیر این شعر قلمداد می کند.

هرچند حجم وسیع مطالب و پرداختن به تمامی شئون و عرصه های زندگی این کشور در مدت زمانی مذکور (از سید ضیا تا بختیار) از محاسن این کتاب می باشد.

محمودطلوعی (1372)، بازیگران عصر پهلوی.

از این کتاب در باب آگاهی از زندگینامه ی وزرای دربار و برخی وقایع مورد اشاره در کتاب که مربوط به آنهاست بهره گرفته شده است. این کتاب نیز از ضعف کمبود ارجاعات رنج می برد. هرچند این کتاب دارای این حسن نیز می باشد که به پاره ای از مسائل پرداخته است که یا در کتب دیگر مغفول مانده یا با این جزئیات بدانها پرداخته نشده است، مثلاً نامه نگاری های میان حکیمی وزیر دربار و قوام نخست وزیر برکنار شده از جمله ی این مطالب است که با تفصیل مناسب در صفحات ۳۴۴ تا ۳۵۵ این کتاب بدان پرداخته شده است.

همچنین اگر همراه با روایت وقایع اتفاق افتاده، تحلیل های جامع تر و ژرف تری صورت می گرفت، این منبع از وزن بیشتری برخوردار می گشت.

مظفرشاهدی (1379): مردی برای تمام فصول، اسدالله علم و سلطنت محمدرضا شاه پهلوی.

کتاب مذکور در تمامی زمینه های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دوره ی زندگی سیاسی اسدالله علم، صاحب سخن است و حاوی مطالب مستند و نو می باشد. در این کتاب از اسناد زیادی بهره برده شده است و با دقت کافی نگاشته گشته است. اما در قسمت هایی که مطالب رنگ تحلیل و نقد به خود می گیرد گاهی اوقات از میزان دقت نگارنده کاسته می شود.

به عنوان نمونه در صفحه ی ۱۰۲ این کتاب سخن از دست نوشته های اردشیر جی به میان می آید و اینکه «... در سال ۱۳۴۸ ش / ۱۹۶۹ م شاپور ریپورتر درصدد برآمده بود به خواسته پدر (یعنی چاپ خاطرات وی) جامه ی عمل بپوشاند اما... هیچگاه در آن دوران چاپ نشد... محمدرضا پهلوی هم با توجه به مطالب آن که صراحتاً دست نشانده گی رضاشاه توسط انگلیس را برملا می سازد، چندان مایل به چاپ آن نبوده است.»

سپس در ادامه ی مطلب به اظهار نظر علم در مورد این کتاب (خاطرات اردشیر در گفتگو با شخص محمدرضا شاه اشاره می شود که آن را خیلی عالی توصیف می کند. پس چگونه می شود این کتاب افشاگر دست نشانده گی رضاشاه باشد و علم آن را عالی توصیف کند و شاه هم مخالفتی نکند.

فصل دوم

فصل مقدماتی

2-1- تعریف

وزارت دربار

شرح وظایف زیر یک چارچوب مصوب و مدون قانونی نیست بلکه به نوعی اهم وظایف وزیر دربار پهلوی دوم، امیر اسدالله علم می باشد که بنابر محتوای کتاب «یادداشت های علم»، ویراستار این کتاب به این شرح وظایف نانوشته اشاره می کند:

«دستیاری است که دستورهای شاه را ابلاغ و تا اندازه ای اجرای آنها را نظارت می کند. با مقامهای خارجی در تماس باشد... بتواند کارهایی که شاه به او ارجاع می کند را با قاطعیت به انجام برساند. شاه مرد دلخواه خود را برای چنین شغل حساسی مییابد.» (علم، ۱۳۷۲: ۸ و ۶).

پس این گونه نیست که تمامی وزرای دربار عملکرد و وظایف یکسانی در برابر شاه ایفا کرده اند، بلکه وظایف و حوزه ی اختیار و عملکرد و قدرت وزیر دربار در طی زمان پهلوی بارها دستخوش تغییرات می شود. «درمیان وزارتخانه ها، وزارت دربار همواره چهره ای متفاوت از دیگر وزارتخانه ها داشته است، محدوده ی فعالیت وزارت دربار آن قدر متفاوت بوده است که نمی توان چهارچوب خاصی برای آن در نظر گرفت. از للگی شاهزادگان و ترو خشک کردن اعضای خانواده سلطنتی و برگزاری تشریفات، جشنها و مراسم رسمی گرفته تا ارتباط غیررسمی اما تعیین کننده با سفرای خارجی...» (پهلوی ها، ۱۳۷۸: ۱۴).

پس با وجود این تغییرات حوزه ی وظایف و اختیارات وزیر دربار، عملاً تعریف کردن یک چارچوب مشخص و ثابت از شرح وظایف وزیر دربار ممکن نیست.

بنابراین با توجه به تقسیم بندی نامحسوسی که در منابع مختلف از وظایف و اختیارات وزیر دربار وجود دارد که همانا گاهاً در عبارات «وظایف عادی» (شاهدی، ۱۳۷۹: ۴۸۷) و متعارف و وظایف کلیدی و نامتعارف جلوه گراست، در این پژوهش نیز برای آشنایی کلی با وظایف وزارت دربار، این مسئولیت ها و وظایف به وظایف (متعارف و عادی) و (نامتعارف و کلیدی) تقسیم می شود.

2-2- شرح وظایف

2-2-1- وظایف و فعالیت های متعارف و معمول

همان گونه که پیشتر اشاره شد می توان از پرداختن به امور خاندان سلطنتی، برگزاری مراسم و تشریفات مختلف درباری، انتقال پیام های شاه به افراد و بالعکس، برنامه ریزی و هماهنگی دیدار اعضای مجلس با شاه، برنامه ریزی سفرهای خاندان سلطنتی و شاه، امور داخلی کاخ ها و حضور در مراسم تودیع و معارفه ی سفر و... نام برد.

اکنون به عنوان نمونه به مصادیقی از هر کدام از وظایف فوق اشاره می شود و جزئیات بیشتر هر کدام از این وظایف در فصول بعد تشریح خواهد شد.

«پرداختن به امور خاندان سلطنتی» یک نمونه از این قبیل وظایف است. سنندزیر یکی از مصادیق پرداختن به امور خاندان سلطنتی ست، این سند مربوط به هزینه ی دندانپزشکی فرح می باشد:

«جناب آقای علم وزیر دربار

حسب الامر بندگان اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریا مهر، مبلغ ۱۵۰۰۰ دلار از طریق صندوق کارکنان دربار شاهنشاهی برای حق الزحمه:

۱- آقای دکتر پلام ۲- آقای دکتر گریس، در اختیار اینجانب گذاشته شد. به موجب رسیدهای ضمیمه مبلغ ۱۵۰۰۰ دلار به طور مساوی به آقایان دکترها پرداخت شد و...» (زنان دربار، ۱۳۸۷: ۲۳).

همچنین میتوان به «برگزاری مراسم و تشریفات مختلف درباری» اشاره کرد. برگزاری مراسم استقبال از مقامات سیاسی کشورهای خارجی نمونه ای از این شاخه از وظایف است:

به عنوان نمونه می توان به استقبال حسین علاء وزیر دربار به عنوان نماینده ی شاه از نیکسون معاون رئیس جمهور آیزنهاور اشاره کرد که حضور و زیاندانی وی و اقدامات یدالله عضدی رئیس تشریفات دربار به این استقبال رنگ و جلای دیگری بخشید. (بهنود، ۱۳۶۹: ۳۹۶).

«انتقال پیام های افراد به شاه و بالعکس» از دیگر وظایف متعارف وزیر دربار است: «تامه ای از باهری معاون کل دربار شاهنشاهی رسیده بود که تقدیم کردم، ملاحظه فرمودند...» (علم، ۱۳۷۱: ۲۳۹).